

Azeka 2012

Nový archeologický výzkum v západní Šefele za české účasti¹

Filip Čapek

V červenci tohoto roku byl za české účasti zahájen nový archeologický výzkum v Izraeli v oblasti západní Šefely. Zkoumané místo Tel Azeka, kde se znovu po sto letech rozběhnou práce, je dominantní starověkou pevností, jejíž počátky sahají až do doby bronzové a která představovala zásadní strategické zázemí Judského království během invazí Asyrské a následně Novobabylónské říše v 8. a 6. století př. Kr. Lokalita je klíčem k dalšímu porozumění socioekonomické kapacitě oblasti Šefely.

Lokalita

Místo, kde nový archeologický výzkum probíhá, je již zmíněná Tel Azeka, která byla v roce 1865 určena Josephem Schwartzem pod svým arabským názvem jako Tell Zakarijá. Jedná se o starověké město v nadmořské výšce 400 m n. m. na rozhraní horní a dolní Šefely. Lokalita je vzdálena 35 km jihozápadně od Jeruzaléma a 30 km jihovýchodně od Tel Avivu. Na výzkumu, který má za cíl analyzovat zrod Judského království vzhledem k jeho etnické interakci s okolními národy a jeho socioekonomické kapacitě v kontextu Levanty, se podílí Centrum biblických studií AV ČR a Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy. Tyto instituce se staly na základě dlouhodoběji chystané spolupráce součástí konsorcia prestižních akademických institucí² zapojených do projektu The Lautenschläger Azekah Expedition vedeného univerzitami Tel Aviv, Izrael a Heidelberg, SRN.³

Tel zaujímá strategickou pozici 120 metrů nad okolním terénem na levé straně údolí Éla a jako takový představuje vstupní bránu do údolí, jež se táhne

přes Sóko a Adulám do Judských hor. Poloha Azeky umožňuje kontrolovat další důležitá údolí Sórek (zde lokality Tel Bataš a Tel Bét-šemeš) a Ajalón (zde Tel Gezer známý především díky tamtéž nalezenému kalendáři z 10. století př. Kr.) na severu, Pobřežní planinu na západě a podstatnou část vlastního údolí Éla a Judské hory na východě a jihovýchodě. Uvedená strategická poloha se stala již ve starověku důvodem pro osídlení právě na tomto místě.

Azeka ve starověkých textech

Existenci Azeky dosvědčují vícere starověké texty. Z asyrských textů je to fragment Dopisu bohu Aššurovi (K 6205)⁴ nazývaný také někdy „Azecký nápis“. Debaty se vedou o tom, zda líčí kampaň Sargona II (721–705 př. Kr.) z roku 720⁵ nebo 712⁶ či, jak se většina badatelů shoduje, až pozdější, v celkovém pořadí třetí – vojenské tažení Sancheríba (705–680 př. Kr.) z roku 701.⁷ Tento poeticky laděný text líčí triumfální úspěch Asyřanů v zrekonstruované podobě slovy:

3 Aššur, můj pán, mě podpořil, a já vstoupil do Judska (KUR *la-u-di*)... Během tažení jsem získal hold od všech králů Amurru...

4 Mocí Aššura, mého pána, jsem získal teritorium Chizkijáše (*Ha-za-qi-ia-a-u*) z Judska...

5 město Azeku (URU.A-*za-qa-a*), jeho zásobovací město/pevnost mezi mým územím a Judskem,

¹ Tato studie je výsledkem badatelské činnosti v rámci finanční podpory grantu GA ČR P401/12/G168 „Historie a interpretace Bible“.

² Mezi tyto instituce patří např. Collège de France, Duke University, The University of Iowa, Université de Lausanne, Macquarie University, Universität Zürich nebo Universität Bonn.

³ Česká účast navazuje na projekt Judsko doby železné IIA podle textů Starého zákona a podle nejnovějšího archeologického výzkumu se zaměřením na oblast Šefely z roku 2011, v rámci něhož se čeští badatelé podíleli na archeologickém výzkumu v Chirbet Qeiyafa. K této lokalitě viz Čapek 2011, s. 5–32.

⁴ K tomu dále viz Hallo–Younger 2003, s. 304.

⁵ Frahm 1997, s. 229–232.

⁶ Galil 1995, s. 327–329.

⁷ Na'aman 1974, s. 25–39.

6 které leží na vrcholu hory a jako nespočet ostrých železných dýk dosahuje nebes, zatímco jeho základy dosahují samotného podsvětí...

7 Jeho zdi byly velmi silné, téměř jako vysoké hory, na pohled očí se zdály jakoby z nebes.

8 Byly postaveny dobývací rampy, vzhůru dotazena beranidla i ‚Velká moucha‘ (*nim-gal-li?*)⁸... pěšáci zaútočili ruku v ruce.

9 Uviděli vpád mých koní, slyšeli válečný křik zástupů Aššura a vylekali se.

10 Azeku jsem oblehl, dobyl, vyplenil a zcela zničil.⁹

Azeka byla v době asyrské invaze významnou pevností na západní hranici Judska. Spolu s níže na jih položeným Lakíšem tato města představovala základní obrannou osu proti útokům vedeným ze severozápadu (Asyřané) a západu (Pelištejci) a pak také shromažďovala a zajišťovala jako významná střediska úrodné Šefely většinu zemědělské produkce Judska. To byl i důvod, proč Asyřané vyvrátili právě tato dvě města.

Jakkoli asyrské záznamy vícekrát zmiňují, že Sancherib oblehl celkem čtyřicet šest měst a pevností, z materiální kultury a s ní související demografické kalkulace vyplývá, že řada měst a míst především v centrálních částech Judska nebyla asyrským tažením dotčena. Toto platí i o Jeruzalému, který byl možná oblehnut menšími asyrskými oddíly nebo byl odříznut od důležitých komunikačních spojnic, ale záměrně nebyl dobýván. Cílem asyrské kampaně nebyla totální destrukce, nýbrž zajištění jižní hranice s Egyptem a s pelištejskými královstvími (Ekrón, Gaza a Ašdód) a také zachování co nevyššího hospodářského zisku od vazalských států pro nastávající *pax assyriaca*.

Dalším významným zdrojem o Azece je hebrejsky psané lakíšské ostrakon č. 4 nalezené v pevnosti Tel Lakíš. Tento dokument líčí ohrožení Judska novobabylónskými vojsky přicházejícími ze severu. Slova textu „vyhlížíme (kouřové) signály Lakíše podle pokynu, jež nám dal můj pán, protože nevidíme Azeku...“ jsou interpretována jako doklad o tažení protivníka, kterého Judejci sledovali a prostřednictvím kouřových signálů se informovali o jeho poloze. Lakíš se stal po destrukci Assyřany v roce 701 př. Kr. opět ústřední judskou pevností a tamní velitel byl podle všeho prostřednictvím ostraka informován o dění výše na severu, tj. také v oblasti kolem Azeky. Předpokládaným místem, odkud bylo ostrakon do Lakíše posláno, je Mareša, vyvýšené místo na cestě do

Jeruzaléma, z něhož bylo možné sledovat značnou část Šefely. Událost je na základě vrstvy destrukce (Lakíš II) i předpokládané naléhavosti zprávy, z níž vyplývá, že část Judska byla již Novobabylónany podmaněna, datována většinou badatelů do doby 587/6 př. Kr.¹⁰

Tel Lakíš s místem, kde bylo nalezeno ostrakon. (Foto autor).

Ve starozákonních biblických textech je Azeka zmíněna vícekrát. Ve sledu biblické chronologie je prvním textem kniha Jozue 10, 10 n., kde se líčí boj Izraele s kanaánskými králi Jeruzaléma, Chebrónu, Jarmútu, Lakíše a Eglónu. Azeka je zde zmíněna pouze místopisně bez bližší specifikace. Druhá zmínka z 1. Samuelovy 17, 1 je podobné povahy a rámuje narativ o boji Pelištejců s Judejci za krále Saula (ca. 1025–1000? př. Kr.). Třetí text z 2. Paralipomenon 11, 5 n. popisuje dobu judského krále Rechabeáma (ca. 933–916, popř. 922–915 př. Kr.) a jeho budování a zesílení opevněných měst. Azeka je zde zmíněna spolu s městy Betlém, Étam, Tekóa, Bét-súr, Sóko, Adulám, Gat, Mareša, Zíf, Adórajim, Lakíš, Sorea, Ajalón a Chebrón. Další texty, které líčí události mladší o celá čtyři století, uvádí lokalitu jednak jako poslední z měst (spolu s Lakíšem) vzdorující novobabylónskému vojenskému tažení Nabúkadnesara (604–562 př. Kr.), jednak jako místo, které osidlují lidé z kmene Juda po návratu z babylónského zajetí:

Vojsko babylónského krále bojovalo proti Jeruzalému a proti všem zbylým judským městům, proti Lakíši a Azece; z opevněných judských měst zůstala jen tato města (Jr 34, 7).

Z Judovců se usadili při dvorcích na svých polích v Kirjat-arbě... v Soreji a Jarmútu... Osídlili také Zanóach, Adulám a jejich dvorce, Lakíš a jeho polnosti, Azeku a jejich vesnice, takže přebývali od Beer-šeby až po Hinómské údolí (Neh 11, 25–30).

⁸ Šlo pravděpodobně o velký dobývací stroj. Termín je nicméně nejistý, protože se vyskytuje pouze v tomto textu. K tomu viz Hruša 2012, s. 228.

⁹ Do češtiny přeloženo z Mayer 2003, s. 198–199.

¹⁰ Srov. Stern 1992, s. 538.

Uvedené biblické texty pojednávají Azeku ve velmi rozsáhlém časovém rozpětí pozdní dobou bronzovou počínaje a dobou železnou III konče. Při jejich analýze je proto nezbytné zohlednit kromě textové a redakčně kritických souvislostí také jejich žánrové zasazení i jejich literární a historický kontext, které se od sebe navzájem velmi liší.

Dějiny archeologického výzkumu

Azeka byla poprvé zkoumána v letech 1898–1899 během kampaně vedené F. J. Blissem a R. A. S. Macalisterem a zaštitěné prostřednictvím Palestine Exploration Fund. Ze zprávy a nákresů z kampaně vyplývá, že Azeka byla opevněna. Zájem badatelů se tehdy soustředil především na tři věže v jihozápadní části telu a na pevnost nepravidelného obdélníkového půdorysu se šesti věžemi v části jihovýchodní. Bliss s Macalisterem rozlišili čtyři hlavní období osídlení: Období A nazvané rané předizraelské kolem roku 1500 př. Kr., období B nazvané pozdní předizraelské z časového intervalu 1500–800 př. Kr., období C tzv. židovské uložené do rozmezí mezi 800–300 př. Kr. a období D označené jako seleukovské datované od roku 300 př. Kr. dále. Při datování pevnosti vycházeli Bliss a Macalister především z kombinace nalezené keramiky a biblického textu 2. Paralipomenon 11, 5 n., čímž dospěli k datování do 10. století př. Kr. a do doby právě vzniklého samostatného Judského království. Dvojí destrukci pevnosti tito badatelé spojovali s po sobě jdoucími asyrskou a novobabylónskou invazí v 8. a 6. století př. Kr. Uvedená periodizace i užitá terminologie autorů dokládají, že jde o odbornou debatu starší více než jedno století. Orientaci ve výsledcích této kampaně navíc znesnadňuje skutečnost, že veškeré výkopy musely být na základě tehdy platných zákonů po ukončení prací zasypány. Zásadním nedostatkem pro interpretaci, jakkoli ve své době zcela pochopitelným, je především absence jasných stratigrafických kontextů.

Uvedenou představu o zařazení pevnosti do doby Judského království nedávno zpochybnil Jehuda Dagan. Ten sice nepopírá, že v době Judského království v Azece stála pevnost podobná Lakíši a že město bylo také jak za asyrské, tak i babylonské invaze nejspíše zničeno, konstatuje však, že pro podobná tvrzení chybí dostatečná evidence. Dagan dále – opět především na základě studia zpráv z první a zatím také poslední kampaně – konstatuje, že pevnost není kompaktní stavbou jednoho období a že hlavní stavební prvky vykazují shodné rysy s dobou helénistickou a Hasmoneovským státem za Jana Hyrkána I. (135–104 př. Kr.).¹¹

¹¹ Dagan 2011, s. 83.

Cíle nové kampaně

V Azece se červencem roku 2012 začíná po více než století znovu. Vlastním výkopům již předcházela v letech 2009–2010 terénní průzkum vedený v rámci Lautenschläger Azekah Expedition Šatilem Emmanuelovem a pak také geofyzikální prospekce (geoelektrická tomografie 2D/3D) Geografického institutu Univerzity Heidelberg. Průzkum odhalil zatím celkem deset fází osídlení (od rané doby bronzové II–III až po dobu osmanskou) a geofyzikální prospekce potvrdila, že se částečně pod pevností a pak ve svahu navazujícím na ni skrývají vertikální antropogenní struktury; pravděpodobně pozůstatky zdí či podpůrných stěn.¹² Víceletý archeologický výzkum v Azece má za cíl odkrýt větší část telu a získat tak nové poznatky o dané lokalitě. Cíle, na něž se expedice soustředí, jsou co do chronologie starověku následující:

(a) Etnogeneze v oblasti Šefely: Šefela, tj. mírně se zdvihající pahorkatina mezi Pobřežní planinou a Judskými horami, již je Azeka integrální součástí, v poslední době přitahuje pozornost archeologů a historiků. Je to právě tato oblast, kde se konstituovalo na přelomu doby železné I a IIA v konfrontaci s pelištejskou a pozdní kanaánskou kulturou nové etnikum, jež se následně transformovalo do státního útvaru Judského království.

(b) Specifikace socioekonomických interakcí Judského království: Azeka představuje významný zdroj pro další poznání administrativního uspořádání Judska i pro stanovení jeho hospodářského potenciálu. Tato pevnost se podílela na socioekonomickém chodu monarchie, jak je patrné například ze šestnácti doposud tamtéž nalezených otisků raných *l^emelech* pečeti na držadlech zásobnic (konec 9. století př. Kr.).¹³

Analýza těchto nádob nově klasifikovaných jako OSJ (oval storage jar), jež je založena na sledování morfologie a 3D digitalizaci, probíhá ve spolupráci archeologických institutů Hebrejské univerzity a Univerzity Tel Aviv. Tato analýza kromě toho, že postupně doplňuje poznatky o správním systému monarchie a o její socioekonomické kapacitě, také výrazně přispívá k upřesnění chronologie daného období.¹⁴

(c) Identifikace stop dobytí lokality Asyřany: V Azece, o jejímž vyvrácení referují asyrské texty z doby Sancheríbovy kampaně (viz dříve), doposud nebyla odkryta vrstva destrukce z doby této události. Geofyzikální prospekce odhalila antropogenní struktury, které by mohly s pádem pevnosti souviset.

¹² K přehledu geofyzikální prospekce viz: <http://archaeology.tau.ac.il/azekah/?q=node/88>

¹³ Z celkového počtu otisků je čtrnáct určeno jako otisky rané (*early-l^emelech*) a dva zůstaly neidentifikované. K přehledu viz Lipschits – Sergi – Koch 2011, s. 10.

¹⁴ Viz Sergi – Karasik – Gadot – Lipschits 2012, s. 64–92.

3D skenování OSJ keramiky v laboratoři telavivského institutu archeologie. (Foto autor).

Výše zmíněné cíle představují pouze výseč z celé množiny pracovních kroků, jež vedoucí kampaně i všechny zúčastněné čekají. Starověké dějinné souvislosti lokality i dosavadní pozorování již nyní nicméně naznačují, že archeologický výzkum v Tel Azece přinese nejen nový poznatek jak o místě samotném, tak o jeho důležitosti v širším geografickém kontextu.

◆◆◆

Použitá literatura

- Čapek, Filip: Judské království doby železné IIA znovu na scéně? *Teologická reflexe* 17/1 (2011), s. 5–32.
- Čapek, Filip: The Shephelah in the Iron Age I and Iron Age IIA: A New Survey of the Emergence of the Early Kingdom of Judah (v přípravě k tisku).
- Dagan, Yehuda: Tel Azekah: A New Look at the Site and Its „Judaean“ Fortress. In: Finkelstein, Israel – Na‘aman, Nadav (eds.): *The Fire Signals of Lachish: Studies in the Archaeology and History of Israel in the Late Bronze Age, and Persian Period in Honor of David Ussishkin*. Winona Lake, Eisenbrauns, 2011.
- Frahm, Eckart: *Einleitung in die Sanherib-Inschriften*. Wien, Institut für Orientalistik der Universität, 1997.
- Galil, Gershon: A New Look at the „Azekah Inscription“. *Revue Biblique* 102 (1995), s. 327–329.
- Grabbe, L. Lester (ed.): *Like a Bird in a Cage: The Invasion of Sennacherib in 701 BCE. Journal for the Study of the Old Testament. Supplement Series 363*. London/New York, T&T Clark, 2003.
- Hallo, W. William – Younger, K. Lawson: *The Context of Scripture – Canonical Compositions from the Biblical World*. Leiden, Brill, 2003.
- Hrůša, Ivan: *Die akkadische Synonymenliste malku = šarru. Eine Textedition mit Übersetzung und Kommentar*. Alter Orient und Altes Testament 50. Münster: Ugarit-Verlag, 2010.

Lipschits, Oded – Sergi, Omer – Koch, Ido: Judahite Stamped and Incised Jar Handles: A Tool for Studying the History of Late Monarchic Judah. *Tel Aviv* 38/1 (2011), s. 5–41.

Mayer, Walter: Sennacherib’s Campaign of 701 BCE: The Assyrian View. In: Grabbe, L. Lester (ed.): *Like a Bird in a Cage: The Invasion of Sennacherib in 701 BCE*. London/New York, T&T Clark, 2003, s. 168–200.

Na‘aman, Nadav: Sennacherib’s “Letter to God” on His Campaign to Judah. *Bulletin of the American School of Oriental Research* 214 (1974), s. 25–39.

Sergi, Omer – Karasik, Avshalom – Gadot, Yuval – Lipschits, Oded: The Royal Judahite Storage Jar: A Computer-Generated Typology and Its Archaeological and Historical Implication. *Tel Aviv* 39/1 (2012), s. 64–92.

Stern, Ephraim: Azekah. In: Freedman, N. David (ed.): *The Anchor Bible Dictionary*. Sv. 1. New York, Doubleday 1992, s. 538.

ABSTRACT

In July 2012, new archaeological campaign in Western Shephelah in Israel at the ancient site of Tel Azekah has been opened. The excavations are conducted by prestigious international consortium of universities among which also Charles University of Prague and there specifically The Centre for Biblical Studies of the Czech Academy of Sciences are involved. The site under scrutiny was populated throughout many period including Late Bronze, Iron Age and presumably also the Persian or the Hasmonaean time. Though already excavated at the end of 19th century, present campaign aims to raise new data from the site with support of latter-day technologies so that the complex picture of its abundant history can be elaborated.

Filip Čapek, Th.D. (nar. 1971), odborný asistent na katedře Starého zákona ETF UK a vědecký pracovník Centra Biblických studií AV ČR a UK Praha. Účastnil se archeologických výzkumů v Ramat Rachel (2008), Chirbet Qeiyafa (2011) a Tel Azeka (od 2012 dále). Člen Israel Exploration Society a Society of Biblical Literature.